

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник народної
освіти, перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»*

В.В. Стецюра

*студентка
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Дослідження теоретичних та практичних проблем сучасних концепцій правової держави пов'язано: по-перше, з необхідністю створення цілісної теорії правової держави; по-друге, з потребою вдосконалення чинного законодавства, приведення його у відповідність з чинною Конституцією України вдосконалення інституту парламентаризму, щоб сформувати модель правової держави найбільш відповідної реаліям України; по-третє з необхідністю вивчення довготривалого досвіду формування правової держави в розвинених країнах, щоб взяти його в побудові правової держави в Україні.

Проблема правової держави є актуальною з найдавніших часів людської історії.

Правова держава як політичний лозунг, що обмежує державу рамками законів, виникла на рубежі XVIII і XIX ст.

Фрідріху II Великому належать слова: «Перед судом повинні говорити тільки закони, а правитель повинен мовчати», з яких, вірогідно, і може вести початок доктрини правової держави. Однак статус конституційного принципу це поняття набуло лише у XX ст. в якості реакції на трагічний досвід тоталітарних держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед авторів, які зробили вагомий внесок у напрям дослідницьких праць щодо концепцій правової держави слід назвати такі імена, як: І. Воронов, В. Горбатенко, Ф. Кирилюк, І. Кресіна, Ф. Рудич, П. Шляхтун.

До питань осмислення процесів побудови в Україні правової держави зверталась значна кількість провідних вітчизняних науковців. Це праці таких авторів: Ю. Грошевой, М. Козюбра, О. Копиленко, О. Костенко, В. Шаповал, Ю. Шемшученка. Причому інколи тема правової держави набувала зовсім нового звучання, оскільки вона осмислювалась із позицій тих питань, які тривалий час професійно розроблялись окремими авторами. Так, наприклад, один із найавторитетніших вітчизняних учених у галузі державного управління та

адміністративного права В. Цветков запропонував власне бачення специфіки функціонування правової держави у контексті формування принципово нової системи державного управління, в якій би застосовувались нові критерії її організаційної та функціональної ефективності. Зокрема, В. Погорілко неодноразово звертався до теми правової держави у її зв'язку із висвітленням змісту основ конституційного ладу України та визначення поняття «правова держава» як одного з системоутворюючих елементів загальних засад конституційного ладу.

Водночас називаючи імена провідних дослідників-юристів України, в працях яких висвітлювались проблеми правової держави, було б неправильно обійти увагою всіх тих, хто присвятив цій темі окремі цикли публікацій, статті. Не претендуючи на вичерпний перелік усіх авторів, назовемо лише такі прізвища, як: В. Бабкін, Ю. Битяк, С. Бобровник, В. Гришук, О. Дашковська, В. Денисов, О. Зайчук, В. Євдокимов, В. Журавський, А. Козловський, А. Колодій, О. Крупчан, Н. Оніщенко, В. Опришко, П. Пацурківський, П. Рабінович, О. Святоцький, А. Селіванов, О. Скакун, В. Скрипнюк, В. Стичинський, В. Тихий, Г. Федоренко, О. Ярмиш.

Так само необхідно назвати авторів близького (насамперед тих, хто представляє російську юридичну науку) та далекого зарубіжжя, які також поставили тематику правової держави у центр своєї наукової уваги [3, с. 243]. У цьому плані концептуально важливі проблеми формування правової держави в сучасних умовах пострадянських країн досліджувались у працях С. Алексєєва, М. Баглая, О. Бауліна, Н. Бобрової, А. Глебова, Л. Глухарєвої, С. Данилова, Б. Ебзєєва, В. Карташова, В. Корельського, В. Кудрявцева, Б. Лазарева, Р. Лівшиця, О. Мартишина, В. Нерсєсянца, В. Перевалова, А. Піголкіна, Л. Спїрїдонова, Б. Топорніна, В. Туманова, З. Черніловського, В. Четверніна. Серед західних авторів, які активно працюють над питаннями теоретико-правового осмислення феномену правової держави назовемо такі імена, як: А. Гроссер, О. Бругеманн, В. Мікель, У. Карпен, Г. Кляйнер, Г. Шамбек, К. Шонберг, У. Шнайдер, Б. Бендлер, Р. Марчик, Е. Фехнер, Г. Крюгер, Е. Форстхофф та ін.

Таким чином, як ми бачимо, у дослідженні поняття правової держави сьогодні об'єктивно наявна доволі потужна джерельна база. Втім подібна кількість джерел, а також можливість різностороннього висвітлення тематики правової держави, породжує одну важливу науково-методологічну проблему.

Мета дослідження полягає у вивченні розвитку сучасних концепцій правової держави, починаючи від історіографічних аспектів, розвитку концепцій правової держави в сучасній теорії права, до становлення теорій правової держави, в розвинених країнах з довготривалим досвідом формування правової держави.

Основні результати дослідження. Коли одні дослідники розглядають правову державу як систему історико-правових поглядів на неї, інші – як загальнозначущу універсальну теоретичну конструкцію, що описується через систему взаємопов'язаних принципів, а решта – як нормативне закріплення гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина, обмеженості дер-

жавної влади правом і конституцією. Звісно, кожен із цих підходів є коректним, адже мова не йде про те, що хтось розуміє сутність правової держави краще за інших. Йдеться про зовсім інше, а саме – про необхідність взаємного узгодження дискурсів правової держави, про загальне дослідження теоретичної моделі правової держави і проблем її практичної реалізації у сучасних умовах, яке б дало змогу сформулювати своєрідне базове ядро у розумінні сутності правової держави.

Разом з тим, окреслюючи джерельну базу досліджень проблематики практичної реалізації моделі правової держави, необхідно виокремити й такий специфічний вид джерел як нормативно-правові акти. При цьому це не лише акти чинного законодавства України (Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України тощо), а й нормативно-правові акти, які врегульовують організацію та функціонування правової держави в інших сучасних країнах та акти міжнародного права, що сприяють реалізації принципів право державності [1]. Нині ми особливо наголошуємо на необхідності включення цього виду джерел у дослідження правової держави, оскільки серед сучасних правознавців подекуди лунає думка, що таке розширення джерельної бази властиве не теорії держави і права, а науці конституційного права (коли мова йде чи про конституційне право України чи про конституційне право зарубіжних країн). На нашу думку, такий підхід до обмеження джерельної бази не є коректним принаймні за тієї простої причини, що серед усіх наявних у сучасній правовій науці підходів до дослідження правової держави ми визнаємо існування такого специфічного типу аналізу як нормативно-правий аналіз та нормативно-правова реконструкція моделі правової держави, яка неможлива поза зверненням до законодавчих й інших нормативно-правових джерел.

Багато юристів намагаються визначити правову державу через формальну відповідність її діяльності закону. Подібний підхід є не вірним, бо він підміняє підстави при визначенні суті такого багатогранного явища, як права держава, особливо, якщо враховувати, що є формальний підхід до правової держави, бо закон може бути і несправедливим [11, с. 592].

Наприклад, керуючись саме формальною ознакою нацистська держава оголосила себе «правовою державою».

Правова держава для сучасної України – це не реалії, а перспектива, ідеальна модель для руху, для подолання тоталітарного минулого. Тому про правову державу можна говорити скоріше всього як про принцип, яким слід керуватися українському народу при здійсненні всієї своєї державно-правової життєдіяльності [10, с. 26].

Ми пропонуємо таке визначення правової держави: правова держава – це політична організація, затверджена народом на основі принципу розподілу влади й уповноважена забезпечувати його суверенітет, національні інтереси та національну безпеку на основі принципу справедливості та захисту прав і свобод особи і громадянина.

Висновки. Принципи правової держави становлять складну систему взаємопов'язаних елементів, кожен з яких корелює з іншими і може бути реа-

лізований лише за умови паралельного забезпечення інших принципів. На нашу думку, серед основоположних принципів правової держави необхідно виділити такі: принцип верховенства права, принцип законності, принцип поділу влади та принцип реальності прав і свобод людини і громадянина. Всі вони є однопорядковими і їх відношення слід представляти не завдяки ієрархічній схемі (коли є один основний принцип, а вся решта поступово виводяться з нього), а як мережеву структуру. На основі цих принципів розбудовується система ознак, інститутів та вимог до правової держави.

Побудову правової держави в Україні в першу чергу слід починати з виховання широких мас населення, а не з декларативного підходу. Оскільки як ми бачимо декларативність без популяризації не дає реальних результатів, і на превеликий жаль, побудова правової держави в Україні не є активним процесом.

У першу чергу має підвищитися правова свідомість населення, сприйняття України як правової держави. Також, має покращитися розвиток держави як в правовому аспекті, так і в цілому, оскільки побудова правової держави тягне за собою покращення не лише в правовому плані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.

2. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка. — К. : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2001. — 656 с.

3. *Заєць А.П.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. — К. : Парламентське видавництво, 1999. — 248 с.

4. *Скрипнюк О.В.* Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. — К. : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2000. — 600 с.

5. *Тимченко С.М.* Громадянське суспільство і правова держава в Україні. — Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут МВС України, 2002. — 193 с.

6. *Воронов І.О.* Правова держава як предмет політології: історія, теорія, методологія дослідження: Автореф. дис. ... д-ра. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень. — К., 2003. — 30 с.

7. *Заєць А.П.* Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. — К., 1999. — 36 с.

8. *Іванченко Г.В.* Конституційна модель правової держави: шляхи її удосконалення і реалізації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.13 // Одеська національна юридична академія. — О., 2002. — 18 с.

9. *Трубейко Е.К.* Энциклопедия права. — СПб. : Изд-во «Лань», 1998. — 224 с.

10. *Гринюк Р.Ф.* Правова держава: теоретико-методологічні проблеми співвідношення держави і права // Держава і право: Зб. наук. праць. — Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права НАН України, 2002. — Вип. 18. — С. 26-34.

11. Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. — М. : Юристъ, 2002. — 592 с.

12. *Тимошук А.В.* Правовое государство в Украине: теория, история, перспективы. — Симферополь : Таврия, 1997. — 63 с.

Матвійчук В.К., Стецюра В.В. Сучасні концепції правової держави

У статті проаналізовані проблемні теоретичні питання щодо сучасних концепцій правової держави. Розглянуто теоретико-методологічна та джерельна база дослідження концепцій правової держави, різні підходи в аналізі змісту правової держави, досліджено становлення сучасних теорій правової держави в інших країнах. Автором було відокремлені основні проблеми розвитку правової держави в Україні, та запропоновано загальні шляхи їх подолання.

Ключові слова: *правова держава, концепція правової держави, проблематика розвитку, аналіз, теорія правової держави, побудова правової держави, формальний та матеріальний підходи.*

Матвейчук В.К., Стецюра В.В. Современные концепции правового государства

В статье анализируются проблемы по теоретическим вопросам относительно современных концепций правового государства. Рассмотрены теоретико-методологическая база и источники исследования концепций правового государства, разные подходы в анализе содержания правового государства, исследовано становление современных теорий правового государства в других странах. Автором были выделены основные проблемы развития правового государства в Украине, и предложены общие пути их преодоления.

Ключевые слова: *правовое государство, концепция правового государства, проблематика развития, анализ, теория правового государства, построение правового государства, формальный и материальный подходы.*

Matviichuk V.K., Stetsyura V. Modern conceptions of the legal state

The article analyses work is sacred to the problem theoretical questions in relation to modern conceptions of the legal state. Theoretical methodological and spring base of research of conceptions of the legal state, were considered, also, different approaches in the analysis of meaning of the legal state, formation of modern theories of the legal state in other countries were investigated. Basic problems of development of the legal state in Ukraine were marked out by the author, and the general ways of their overcoming are offered.

Keywords: *the Legal state, conception of the legal state, problems of development, analysis, theory of the legal state, construction of the legal state, formal and material approaches.*

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013.